

A kárpátaljai magyarság küzdelmei

*Az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesületének szabadkai 27. Nyári Akadémiáján
2023. augusztus 14-én elhangzott köszöntőbeszéd szerkesztett változata, valamint
a szerző előadásának témájában, az Aracs felkérésére megírt tanulmány*

„A nevelés teszi az embert, s az ember a hazát!” – a pedagógusok ennek az elvnek a nagykövetei

Tisztelt világi méltóságok! Tisztelt pedagóguskollégák, határon innen és határon túlról! Kedves barátaim!

Nagy szeretettel köszöntöm Önöket a magam és a Kárpát-medencében tevékenykedő pedagógus- és tehetséggondozó szervezetek nevében a 27. Szabadkai Nyári Akadémia alkalmából. Mindenekelőtt szívből köszönöm a megtisztelő felkérést, s hogy jelen lehetek e színvonalas rendezvényen, és együtt ünnepelhetem Önökkel a pedagógusszakmát, annak fontosságát, a Kárpát-medencében dolgozó pedagógusok kiváló munkáját és elkötelezettségét az oktatás és a nevelés terén! Ez a nemes találkozó kivételes alkalom, hiszen lehetőséget nyújt arra, hogy megünnepeljük közös eredményeinket, és erősítsük az egymás iránti tiszteletet, megbecsülést.

Az oktatás hivatását választani nem csupán munka, hanem életre szóló küldetés. A Kárpát-medencében dolgozó pedagógusok kiemelkedő szerepet játszanak abban, hogy generációk növekedjenek fel, fejlődjenek, hogy kultúránk, hagyományaink tovább öröklődjenek. Önök nemcsak oktatnak, hanem értékeket közvetítenek, mentorok és inspirációk a fiatalok számára. Az Önök támogatása, bátorítása segít abban, hogy a fiatalok felfedezzék és kibontakoztassák igazi potenciáljukat. Önök azok, akik nap mint nap meggyújtják a tudás és a kreativitás lángját, elősegítik, hogy a jövő nemzedékei megállják helyüket a világban.

Olyan lesz a jövő, mint amilyen a ma iskolája (Szent-Györgyi Albert). A gyermekek jövője függ attól, milyen életszemléletet közvetítünk feléjük. A legjobban felszerelt iskolák is csak épületek,

lényeges, jövőt formáló tartalommal a pedagógusok töltik meg, ők adják a gyermekek kezébe sorsuk kulcsát, mivel legtöbbször egy-egy kedvenc tantárgy kiválasztásakor a gyermek tanítót, tanárt választ, és csak később érti meg, hogy valójában a tudományterületet választotta, ami a szakmáját jelenti. Ugyanis „minden érdeklődés az érzelmekben gyökerezik”. (Platón) A gyermekeknek szükségük van példaképre, így a pedagógus legfontosabb munkaeszköze saját személyisége! Hiszen Brunsvik Teréz szavait idézve: „Amit az ember gyermekként lát, az erősíti egész életében, hogy a jó felé orientálódjon. A nevelés teszi az embert, s az ember a hazát!” Pedagógusaink ennek az elvnek a nagykövetei.

Önök, pedagógusok megalkuvást nem ismerve a tisztességes, becsületes, keresztény elkötelezettségű élet melletti kiállást közvetítik, megtéve mindent a magyar nemzet felemelkedéséért. Önök ösztönző erő, szikra, amely lánggra gyújtja a kíváncsiságot, érdeklődést, segít az önmegvalósításban, a gyermek jövőjének építésében. Szárnyakat adnak, amelyekkel a gyermekek elérhetik álmaikat, vágyaikat. „A nevelés egyet jelent azzal, hogy segítünk a gyermeknek valóra váltani lehetőségeit.” (Kosztolányi Dezső)

Nagy a felelősség az Önök vállán: Önök alakítják a világot. Egy jól működő országnak és egy fejlett világnak nagy szüksége van Önökre, pedagógusokra! Semmilyen számítógépes szoftver, digitális eszköz nem helyettesíti a gyermekeket átölelő szeretetet, odafigyelést, törődést, a kedves, elismerő, dicsérő szavakat, a bátorító vezetését, a szerető intést, a tanítás türelmét. Az ember minden évszázadban, generációban

kitalál világmegváltó megoldásokat, aztán rájön, hogy előrelépés csak együttműködve, összefogva, figyelmünket a jövőbe vetve lehet! A jövő pedig maga a gyermek! Egy ország, egy nemzet reménysége! Boldogulásának záloga és kulcsa. Mikor megfognak a gyermek kezét, valójában a jövő kezét fogják! „Egy tanár munkája az örökévalósággal vetekszik, mert sosem tudni, hány generáción keresztül hat, és hány országot jár be a világon.” (H. Adams) Kedves Pedagógusok, minden egyes sikeres pillanatot, amit a diákok elérnek: az Önök munkájának ékes bizonyítéka.

Önök számtalanszor kiállták a próbát, minden körülmények között megállják helyüket: világjáró, migráció, háború közepette is, és sajnos igen gyakran békeidőben sem könnyű, de akik ezt a pályát választják, elhivatottak, a gyermekek szeretete vezérli őket.

Bár más-más helyzetben vannak a délvidéki, erdélyi, felvidéki, kárpátaljai, a Kárpát-medence egy-egy területén élő magyar pedagógusok, kihívásaik, céljaik mégis ugyanazok: nemzetiségi iskoláinkat megtartani és fejleszteni!

Itt szeretném megköszönni a Magyar Kormány az emberi, szakmai és anyagi támogatást! Nálunk háború zajlik, sok időt töltöttünk óvóhelyeken, zúgnak a légiriadók, gyakran a tanév során nem volt villanyáram vagy fűtés, de tanáraink olyanok, mint a gyertya a sötétben – irányt mutatnak, meleget adnak, és elűzik a

félelmet a gyermekek szívéből. Kedves Kollégák, az Úr a kitartásunk erőforrása, amely által megerősödünk, és győztesek lehetünk a nehézségek közepette. Ahogy a Bibliában meg van írva: „Ti pedig, testvéreim, ne fáradjatok bele a jó cselekvésébe” (Thesszalónika 3:13), mert „... akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak, és nem fáradnak el, járnak, és nem lankadnak meg” (Ézsaiás 40:31).

Köszönjük, hogy nap mint nap elkötelezetten állnak az oktatás és a nevelés szolgálatában. Legyenek büszkéek arra, hogy a pedagógusok közösségének tagjai, mert Önök nélkül nem lenne fejlődés. A Kárpát-medence kulturálisan gazdag, sokszínű hely, az Önök munkája segít megőrizni és továbbadni ezt a gazdagságot a következő generációknak, a gyermekeknek megérteni és megbecsülni a különböző kultúrákat, identitást, akik az Önök munkája által egy olyan társadalmat építhetnek, ahol a megértés, az elfogadás általános érték.

Kívánom, hogy e nagy jelentőségű pedagógustalálkozó hozzon emberi és szakmai kapcsolatokat, azok elmélyítését, lelki feltöltődést, a megszerzett új ismeretek birtokában pedig tisztább jövőképet. Ne feledjék: a gyökerek nem látszanak, de tudjuk, hogy azok tartják a fát!

Isten áldja, óvja Önöket, és adjon sok kitartást, örömet, sikert nemes munkájuk végzéséhez!

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Gedai Csaba: Madonna

A kárpátaljai magyarság küzdelme 1944 után a nemzeti megmaradásáért

A Vörös Hadsereg megjelenésével Kárpátalján 1944 őszén megkezdődött a szovjet rendszer áldozatokat nem kímélő kiépítése, ami az itt élő magyarságnak a 20. század legnehezebb időszakát jelentette. Létrejötték a tanácsok, önkényes módon rendezték a földkérdést¹, terménybeszolgáltatást, erőszakos kolhozosításba kezdtek, mindent államosítottak², üldözték a történelmi egyházakat³, a másként gondolkodókat.

1944. november 19-én megalapították a Kárpát-Ukrajnai Kommunista Pártot⁴, a terület neve Закарпатська Україна, azaz Kárpátontúli Ukrajna lett. 1944. november 26-án Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa elfogadta a Kárpátontúli Ukrajna alkotmányát, ami teljesen megegyezett a szovjet alkotmánnyal.⁵ Egy sor rendeletet adtak ki a különböző hivatalok felállítására megyei, járási, városi, falusi szinteken.⁶

A helyi magyarságot etnikai alapon üldözték. 1944 novemberében málenkij robotra hurcolták a 18–50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfiakosságot, aminek következménye a mai napig kihatással van a közösség lélekszámának alakulására. A kárpátaljai magyar közösséget lefejezték, az értelmiséget, tisztségviselőket, egyházi vezetőket, papokat megfosztották vagy onuktól, koncepciót perbe fogták, sztálini lágerbe hurcolták. A kárpátaljai málenkij robotra hurcolt internáltak számát 25–30 ezer főben lehet megállapítani.⁷

1944 októberétől több, a szovjetek által felállított bíróság, ügyészség és ítélőszék működött.⁸

Az 1944. december 18-án elfogadott 22. számú dekrétummal felállították a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa mellett működő Rendkívüli Bíróságot.⁹ Ez az intézmény gyorsított eljárással ítélkezett mindenki felett, aki az előző rendszerben valamilyen tisztséget töltött be. Az 1944 decemberében létrehozott népi milíciák szintén nem válogattak az eszközökben.¹⁰

1945. június 29-én a csehszlovák és szovjet kormány Moszkvában szerződést írt alá, amelynek értelmében Kárpátalja átkerült a Szovjetunióhoz.¹¹ 1945. november 22-én Csehszlovákia ideiglenes nemzetgyűlése, november 27-én pedig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége ratifikálta a dokumentumot. Kárpátalját a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége 1946. január 22-től az Ukrán SZSZK tipikus szovjet megyéjévé alakította át, Kárpátontúli terület (Закарпатська область) néven beolvasztva a vidéket a szovjet közigazgatási rendszerbe¹², ahová a Szovjetunió összeomlásáig, azaz 1991-ig tartozott.

1944 után, a számos megpróbáltatást, etnikai tisztogatást, deportálást követően az értelmiség utánpótlása nehéz kihívás elé állította a kárpátaljai magyar közösséget. Vezető beosztásban csak ritkán akadt magyar, az is csak ellenőrzött párhúséggel. Szinte minden politikai, állami vezető Kárpátalja múltját, történelmi helyzetét nem ismerő káder volt.

A szovjet elnyomás nem adott lehetőséget a Kárpátalján maradt magyar nemzettörödékek szel-

¹ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban KTÁL), F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ,a', KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 22. 1–25.

² KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ,a', 5.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 23. 1–17.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 122. 1–5.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 123. 1–33.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 124. 1–50.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 126. 1.; KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. ,a', 3., 7–8.

³ KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 3485. 97–99.

⁴ Vehes Mikola – Molnár D. István – Molnár József – Osztapec Jurij – Ofcinszkij Román – Tokar Marian – Fedinec Csilla – Cserniczkó István: *Kárpátalja évszámokban. 1867–2010. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány.* Ungvár, 2011. 119.

⁵ KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 12. 1–2.

⁶ KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 55. 1–55.

⁷ Dupka György: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946).* Ungvár–Bp., 1993. 286.

⁸ KTÁL, F. P-14. op. 1., od. zb. 1. ,a', 4–13.

⁹ KTÁL, F. P-14. op. 1., od. zb. 1. ,a', 15.

¹⁰ KTÁL, F. P-14. op. 1., od. zb. 1. ,a', 16–19.

¹¹ KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 13. 1–2. p.; Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-ei szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. In: *Külgügyi Szemle.* Szerk. Kosáry Domokos – Kiss J. László. 2004. tavasz–nyár. 1. sz. 252.

¹² Ofcinszkij Román: A szovjet időszak sajátosságai Kárpátalja történetében. In: *Kárpátalja 1919–2009 – történelem, politika, kultúra.* Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Bp., 2010. 217.

lemi életének megszervezésére, tehetségének kibontakoztatására. Megszűntek a kisebbségi intézmények és érdekvédelmi szervezetek.¹³ A regionális intézményrendszer működtetése lehetetlenné vált, a különböző irodalmi, értelmiségi fórumok nem alakultak újjá.¹⁴

Sztálin halálát követően a hruscsovi időszak több területen enyhülést hozott, megnyíltak a magyar tannyelvű középiskolák, több százan hazatérhettek a Gulagról, a XX. Pártkongresszus számos pozitív változást irányzott elő. 1956 őszén, talán ennek az enyhülésnek köszönhetően, több településen a kárpátaljai magyarok szolidaritásukat fejezték ki a forradalommal, ami ismét megfélemlítésekhez vezetett, elrettentő példát statuáltak a legkisebb szimpátiamegnyilvánulásokért kirótt többéves börtönbüntetéssel.¹⁵

Az 1957-től 1965-ig tartó „olvasás” korszak után az országot teljesen a markában szorító monolit ideológiai hatalom a '70-es évek végére kifárasztotta a több rendszert is kipróbált nemzedéket. Azonban ahogy a politikai helyzet engedte, időnként határozottabban, máskor bátortalanul, de azért egyre több jelét adta a nemzeti ébredés.

Nagy összefogásnak, elszántságnak, a magyarság érdekeit érvényesíteni vágyó, kitartó küzdőerő köszönhetően az értelmiségi körökben megfogalmazódtak a köztudatban csak beadványokként ismert dokumentumok, amelyek közül az első 1963-ban került el a hatóságokhoz, egyfajta jelzéseként, hogy ez a közösség a retorziók ellenére sem adta fel a jogaiért vívott harcot.

1963. január 8-án a beregvidéki értelmiségiek – Kis Kovács János, Drávai Gizella, Bíró Bertalan, Nagy József, Huszti József, Bodnár István és társaik – egy beadványt fogalmaztak meg az SZKP KB-hoz, Hruscsovnak, a dokumentum másolatát megküldték Nyikolaj Podgornijnak, az UKP Központi Bizottsága első titkárának. Ebben feltárták a kárpátaljai magyarság sérelmeit, és

azok orvoslását kérték.¹⁶ A többi között hangsúlyozták, hogy a magyar fiatalok csak egy elenyésző hányada végezhet főiskolát. Ennek oka, hogy a felvételi vizsgákon túlon túl magasak az orosz és az ukrán nyelv ismerete iránti követelmények. Bárhol is helyezkedjenek el a fiatalok, hátrányt jelent számukra, hogy gyakorlatilag nem beszélnek az ukrán nyelvet, helyzetüket az is nehezíti, hogy számukra a megye területén ritkán akad munkalehetőség, ezért kénytelenek szétszóródni az oroszok, illetve ukránok lakta megyékben. Sérelmezték, hogy a kárpátaljai magyar középiskolákban leginkább ukrán nemzetiségű tanítók és tanárok dolgoznak, akik igen gyatrán beszélnek a magyar nyelvet. Ráadásul a magyartanárok sem beszélnek az irodalmi magyar nyelvet – annak ellenére, hogy magyar anyanyelvűek –, mivel ukrán és orosz filológia szakon végeztek az egyetemen, sőt orosz vagy ukrán középiskolába jártak.

A beadvány megfogalmazói úgy látták, hogy a problémák orvoslására az egyik megoldás az lehetne, ha a vidéken lenne magyar nyelvű felsőfokú tanintézet, ezért kérték, hogy az Ungvári Állami Egyetemen már 1963 szeptemberében nyíljon meg egy magyar tanszék.¹⁷

A Szovjetunióban 1963-ban már léteztek különféle autonómiaformációk. Ebből erőt merítve született meg az első beadvány. A megfogalmazás résztvevőit az UKP KB titkárának, A. Szkabának utasítására kihallgatták, megdorgálták, eljárást azonban nem indítottak ellenük.¹⁸

A történészek egy része szerint a beadvány eredménye lett az, hogy létrejött az ungvári egyetemen a Magyar Filológiai Tanszék, a területi rádió és televízió magyar szerkesztősége, a Kárpáti Igaz Szó önálló magyar szerkesztősége stb. A kollektív jogok megadásáról viszont mélyen hallgatott a hatalom, kérelmezése továbbra is szovjetellenesnek számított.¹⁹

¹³ Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből. 1918–1991.* h. n., 1991. 58.

¹⁴ S. Benedek András: *Tettenérhető történelem. Történelmi-kultúrtörténeti vázlat Kárpátaljáról.* Bp., 1993. 93–94.

¹⁵ Архів Управління Служби Безпеки України в Закарпатській Області (Ukrajna Állambiztonsági Szolgálat Kárpátalja Megyei Igazgatóságának Levéltára), F. 43., op. 1., delo Nr. 1–22.; F. 2558., op. 1., delo Nr. 3395.; F. 2558., op. 1., delo Nr. 3385.; F. 2558., op. 1., delo Nr. 3429.

¹⁶ KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 567. 25–28. (A továbbiakban 1963-as beadvány)

¹⁷ 1963-as beadvány. 26–27.

¹⁸ KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 567. 30.

¹⁹ Dupka György: *A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991).* Ungvár–Bp., 2014. 143.

A kárpátaljai magyarok polgárjogi mozgalma az Ungvári Állami Egyetemen alakult ki és zajlott, ahol 1963-ban a Filológiai Karon megnyílt a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, azaz megindult a magyar filológiai oktatás, ami a kárpátaljai magyar kultúra fejlődése szempontjából rendkívüli jelentőségű volt.²⁰

1966-ban az egyetem tudtával – azzal a céllal, hogy publikálási lehetőséget nyújtson a magyar költőknek, íróknak – fiatal egyetemisták független csoportja megindította az *Együtt* című gépiratos irodalmi folyóiratot S. Benedek András szerkesztésében, akinek a munkáját többek között Balla Gyula, Györke László, Punykó Mária segítette. Szamizdatként (maximum 36 példányban) füzetlapokon sokszorosították gépelt formában, az illusztrációkat pedig képzőművészek készítették. Ezt azonban nem sokáig nézte jó szemmel az egyetemi pártbizottság, 1967-ben betiltotta, szerkesztőit felelősségre vonta.²¹ Ennek legfőbb oka az volt, hogy a lap szerkesztőbizottságának tagjai megtagadták a felsőbb pártkörökből érkezett „kérést”, hogy szakmai, elítélő kritikával illessék Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényét.²²

Az egyetemen 1967. szeptember 1-jén a munkáját megkezdő fiatal óraadó magyar nyelvész, Fodó Sándor megalapította, egyetemistákból verbuválva, a Magyar Népi Együttest (énekar, férfi- és női kamarakórus, tánckar, kis népi ze-

nekar és szavalókórus), a csoport Kárpátalja számos településén tartott előadásokat. Mindenütt hihetetlen lelkesedéssel fogadták a magyar szóra és dalra kiéhezett emberek²³, amiről a sajtó is beszámolt.²⁴ Az együttes tagjai voltak például Pál Lajos, Czébely Lajos, Kadét Pál, Árpa István, Vári Fábán László stb.²⁵ Az együttes az egyik zápszonyi előadás után elénekelt a Kossuth-nótát, emiatt az egyetemi pártbizottság nacionalizmussal vádolta meg, megtiltották a további fellépéseket. Az Ungvári Állami Egyetem rektora 1971. február 24-én kelt parancsával Fodó Sándort elbocsátotta állásából,²⁶ csak 1976-ban térhetett vissza a munkahelyére,²⁷ annak ellenére, hogy diákjai levélben is kérték a visszahelyezését.²⁸

1967. november 16-án jött létre a magyar nyelv és irodalom szakon tanuló magyar értelmű egyetemistákból fiatal költők és írók közreműködésével a Kárpátontúli Ifjúság című területi lap szerkesztőségében a Forrás Ifjúsági Irodalmi Stúdió, amely publikálási lehetőséget biztosított a fiatal értelmiségieknek. Ez a magyar művészeti önképzőkör az Ukrán Írószövetség Kárpátontúli Tagozata mellett működött.²⁹ Elnöke Zselicki József, ismertebb tagjai Kovács Vilmos, Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, Fábán László, Fodor Géza, Füzesi Magda, Punykó Mária voltak.³⁰

²⁰ Orosz Ildikó: *A függetlenségtől a narancsos forradalomig. A kárpátaljai magyarság helyzete a független Ukrajnában (1991–2005)*. Ungvár, 2007. 254.

²¹ Botlik–Dupka, 1991. 99.

²² Kovács Vilmos: *Holnap is élünk*. Uzsgorod, 1965

1965-ben jelent meg Kovács Vilmos a sztálinizmussal szembehelyezkedő, a kárpátaljai magyarság 1944 utáni helyzetével számot vető regénye, a *Holnap is élünk*, mely úgy került a köztudatba, mint „a kárpátaljai magyarság regénye”, és már a kiadói előkészületek során éles vitákat és indulatokat váltott ki, mivel először mutatta be a magyarság elleni fellépésként a málenkij robotot, azaz a kárpátaljaiak 1944-es tragédiáját. Ezzel a hatóságok figyelmének központjába került. A *Holnap is élünk* című regény nagy hatású, öntudatfelrázó és öntudatra ébresztő, ezáltal pedig sorsformáló jelentőségű lett. Balla László, a Kárpáti Kiadó vezető szerkesztője Ungváron 1964. augusztus 20-án így ír a regényről: „Az egyik legsúlyosabb ideológiai hibának számítom azt a tényt, hogy a regény egyes részei egyenesen a nemzetiségi ellentétek szítására irányulnak, torzított tükörben mutatják be a kárpátontúli magyarság életét [...]” Így éltünk Kárpátalján – Vezető szerkesztői szakvélemény Kovács Vilmos *Holnap is élünk* című regényéről. (Kovács Vilmosné szül. Teke Éva bevezetőjével, fordította Kovács Éva) In: *Kortárs irodalmi és kritikai folyóirat*. 2002/2–3. sz. 46. évf. <http://epa.oszk.hu/00300/00381/00055/kovacs.htm>. Letöltve: 2021. július 20.

²³ Czébely Lajos: *Jelek egy félszigetről. Tanulmányok, cikkek, emlékbeszédek válogatott gyűjteménye*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 280. Ungvár–Bp., 2019. 67.

²⁴ „Nagy sikert aratott a Fodó Sándor művészeti vezető irányítása alatt álló énekar.” In: *Vörös Zászló*. 1970. május 16. 26. évf. 57. (3395). sz. 4.

²⁵ Czébely, 2019. 66–67.

²⁶ Czébely Lajos levele S. Benedek András özvegyéhez. In: *Együtt. Irodalom, művészet, kultúra*. A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata. Szerk. Dupka György. 2013. 15. évf. 5. sz. 89.

²⁷ Fodó Sándor: A Forrás: a KMKSZ előképe (Tóth István köszöntőjével). In: *Kárpátaljai Minerva*. II. köt. 1–2. f. Szerk. Lator László – Soós Kálmán – S. Benedek András – Udvari István – Vári Fábán László. Bp.–Beregszász, 1998. 52–54.

²⁸ A dokumentum a Viski Fodó Sándor Közösségi Ház tulajdona.

²⁹ Botlik–Dupka, 1991. 87.

³⁰ Fodor Géza: „Száras, kopár hátán a sziklakönek.” In: *Kárpátaljai Minerva*. II. köt. 1–2. f. Bp.–Beregszász, 1998. 34.

Kovács Vilmos és Benedek András 1970-ben a Szegeden 1947-től megjelenő *Tiszatáj* irodalmi folyóiratban publikáltak írásokat Kárpátalja akkori helyzetéről. A legnagyobb figyelmet a *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában I. és II.* című írás váltotta ki, amely a *Tiszatáj* 1970. októberi és decemberi számában jelent meg.³¹ A párt utasítására ukránra és oroszra is lefordították a tanulmányt. Ezt követően Kovács Vilmost rágalmazni kezdték a munkahelyén, a Kárpáti Kiadóban, végül 1971-ben felmondott, mások szerint elbocsátották. A kettő között nem igazán volt jelentős különbség, szerzőként ugyanis indexre került, nem publikálhatott.

A Forrás Stúdió költőinek versei, amelyek a magyar kultúrát, nemzeti identitást tükrözték, kihívás elé állították a hatóságokat, ezért nagy kritikával figyelték munkájukat.³² Az ellenzékiek tartott Forrás Stúdiót végül 1971 végére megszüntették azzal a fő váddal, hogy „*elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a nacionalizmus sem állt távol tőlük*”.³³ A Stúdió vezetői ellen rágalomhadjárat indult.³⁴ A tagok viszont a Forrás Stúdió szétverésével és még megannyi más rombolással, megosztó tevékenységgel vádolták Balla Lászlót, aki Ungváron, 1971. május 22-én létrehozta a *Kárpáti Igaz Szó* napilap szerkesztősége keretében a József Attila Irodalmi Stúdiót³⁵ – vagy ahogy ők fogalmaztak: *ellenstúdiót*, a Forrás Stúdió helyett –, amelybe a Forrás tagjainak egy részét is meghívta,³⁶ de azok mindnyájan távol maradtak.³⁷ A József Attila Irodalmi Stúdió a következő évtizedben, 1981 végéig a hatalom elvárásainak megfe-

lelően, a szovjet pártfőtitkár, Leonyid I. Brezsnyev és a főideológus, M. Szuszlov által megkövetelt művelődéspolitikai jegyében fejtette ki tevékenységét. A publikációik igen „fegyelmezettek” voltak, egyik magyarországi méltatójuk „*ünneplőbe öltözött*” költőknek nevezte őket.³⁸

A brezsnyevi pangás a gazdasági, társadalmi és politikai ellehetetlenülés kora volt vidékünkön. A hatvanas–hetvenes évek fordulóján, többek között az 1968-as csehszlovákiai reformfolyamatok, a prágai tavasz eseményei és a gazdasági nehézségek miatt a polgári szerveződésekől betegesen tartó Brezsnyev egyre keményebb döntésekkel, fellépésekkel állt ellen mindenmű reformkísérletnek, és eltávolította a reformok szorgalmazóit.³⁹

A Kárpáti Igaz Szó hasábjain Balla László és mások tollából több, a fiatal értelmiségieket bíráló cikk látott napvilágot, melyek közül a legsúlyosabb a Balla Lászlónak tulajdonított írás volt, amely 1971. augusztus 20-án jelent meg *Elidegenedés? A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió*⁴⁰ címmel. Ebben sértegette, rágalmazta, politikailag vádolta a Kárpátontúli Ifjúságnak (amely tulajdonképpen szovjet ifjúsági lap, a Komszomol-bizottságnak a sajtószerve volt) a szerkesztőségét, és az egyetemistákat, mivel „*elidegenedtek*” a rendszertől.⁴¹ Elmarasztalta az Ungvári Állami Egyetem pártbizottságát is, mert úgymond politikailag nem irányította, nem nevelte a hallgatókat, nem kísérte figyelemmel közéleti szereplésüket, publikációikat.⁴²

A cikk közfelháborodást keltett, és szándékkal ellentétben a közvéleményt a fiatal írók oldalára állította.⁴³

³¹ Kovács Vilmos – Benedek András: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában II. In: *Tiszatáj*. Irodalmi és kulturális folyóirat. A Magyar Írók Szövetsége Dél-magyarországi Csoportjának lapja. Szerk. Havasi Zoltán. Szeged, 1970. december. XXIV. évf. 2. sz. 1144. 1144–1150.

³² KTÁL, F. 1. op. 6. delo Nr. 796. 26–27.

³³ KTÁL, F.- op. 1. od. zb. 631 „3”. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1971. augusztus 20. 52. évf. 197. sz. 4.

³⁴ Botlik–Dupka, 1991. 99.

³⁵ Az 1971-es beadvány megfogalmazói így vélekednek róla: „*a József Attila Irodalmi Stúdió, [...] az eltemetett és halottnak vélt Forrás Stúdió helyébe, annak ellenpólusaként összetakolt, mint a szocializmus mellett elkötelezett kezdő tollforgatók mintafóruma*”. 1971-es beadvány. 3.

³⁶ 1971-es beadvány. 5., valamint KTÁL, F. 1. op. 6. delo Nr. 662. 17.

³⁷ Nagy Zoltán Mihály: A gondolat szabadsága. Beszélgetés Fodor Géza költővel. In: *Hatodik Síp*. 1989. 2. 23.

³⁸ Botlik–Dupka, 1991. 100.

³⁹ Tóth István: *A peremvidék világbirodalma*. Bp. 2003. 65.

⁴⁰ KTÁL, F.- op. 1. od. zb. 631 „3”. Elidegenedés?! A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1971. augusztus 20. 52. évf. 197. sz. 4.

⁴¹ 1971-es beadvány. 3.

⁴² KTÁL, F.-, op. 1., od. zb. 631 „3”. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1971. augusztus 20. 52. évf. 197. sz. 4.

⁴³ 1971-es beadvány. 3.

Mivel a szerzője a névtelenség mögé rejtőzött, nyilvános támadásnak tekintették a stúdiótagok, és mert nem volt más módjuk becsületük megvédésére, véleményük kifejtésére, 1971 szeptember–októberében beadvánnyal fordultak az Ukrajnai KP Kárpátontúli területi bizottságához, J. Méheshez, az Ukrajnai Írók Szövetsége kárpátontúli szervezetének felelős titkárához, a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságához, Lengyel Lászlóhoz, a Kárpátontúli Ifjúság szerkesztőjéhez és Fejes Jánoshoz, a Kárpátontúli Ifjúság magyar kiadását irányító szerkesztőhelyetteséhez. A beadványban visszautasították az őket ért politikai, erkölcsi és szakmai vádakot, ismertették a magyarság problémáit, tényekkel alátámasztva bizonyították a kárpátaljai magyarságot ért hátrányos megkülönböztetések sokaságát, és kérték az igazságtalanságok, a sürgető problémák mielőbbi orvoslását a vezetőktől.⁴⁴

A beadvány megfogalmazói úgy vélték, hogy a területi szervek nem ismerik a problémákat. Annak ellenére, hogy az alkotmány szerint a többi szovjet állampolgárral együtt a magyarok is egyenjogúak, mégis:

- nincs magyar óvoda;⁴⁵
- egyetlen önálló politikai napilap van, amelyet Balla László szerkeszt, aki hátráltatja, akadályozza a publikálni vágyók munkáját;⁴⁶
- számos magyar faluban van olyan kolhozelnök, pártszervezeti titkár, klubvezető és könyvtáros, aki nem tud magyarul;⁴⁷
- még mindig érvényben van a Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottsága első kongresszusának 1944. november 26-án kelt 52. sz. határozata, amely kimondja, hogy a németek és magyarok a kárpát-ukrajnai nép örök ellenségei, annak ellenére, hogy a magyarok nem tartoznak felelősséggel a Horthy-kormányzat bűneiért, mint ahogyan az 1848–49-es magyar szabadságharc vérbe fojtásáért sem az orosz nép, hanem a cári rendszer a felelős;⁴⁸ Stb.

⁴⁴ 1971-es beadvány. 5.

⁴⁵ 1971-es beadvány. 6.

⁴⁶ 1971-es beadvány. 7.

⁴⁷ 1971-es beadvány. 13.

⁴⁸ 1971-es beadvány. 14.

⁴⁹ 1971-es beadvány. 5.

⁵⁰ Botlik, 2003. 134.

⁵¹ Brenzovics László: A '70-es évek Szovjetuniója. In: „A 72-es beadvány”. *Nemzetiségi és oktatáspolitikai a '60–'70-es években a Szovjetunióban*. Szerk. Darcsi Karolina – Dobos Sándor. Ungvár, 2013. 32.

A felsoroltak nem megfelelő kezelése nagy méreteket öltő tömeges kivándorlásra kényszeríti az itteni magyar lakosságot – húzták alá a beadvány készítői.⁴⁹

Ebben a később 71-es beadványként ismertté vált dokumentumban – mely indigóval gépelve, sokszorosítva röpiratként terjedt Kárpátaljaszerte – először fogalmazták meg egy magyar érdekvédelmi szervezet létrehozásának igényét. A dokumentumot házról házra járva több ezer emberrel írták alá, akik támogatásukról biztosították a kezdeményezőket. A beadványban tehát nemcsak a stúdió sérelmeit vetették fel, hanem a kárpátaljai magyarság súlyos nemzetiségi jogi, anyanyelv-használati és művelődési problémáit is, sőt a magyarokat és a németeket sújtó kollektív bűnösség megbélyegezése ellen is szót emeltek.⁵⁰

A beadványra a válaszreakció a megszokott maradt: megfélemlítés, zaklatás, katonai behívás, munkahelytől való megfosztás.

1972-ben a Szovjetunió megalakulásának 50. évfordulóját méltatták. Brezsnjev örömmel konstataálta, hogy létrejött a „szovjet nép” mint a nemzetek új történelmi közössége. Ezen ideológia szerint a nemzetiségek közötti különbségek fokozatosan csökkennek, a nemzetek közelednek egymáshoz, így erősödik a nemzetek új közössége: *a szovjet nép*.⁵¹

Ezeket az állításokat vidékünkön azonban cáfolták – kihasználva a lehetőséget, hogy a Szovjetunió fennállása 50. évfordulójának és egyben a lenini nemzetiségi politika diadalának nagy ünnepére készült a szovjet hatalom –, 1972 tavaszán megfogalmazták és a Szovjetunió vezetőségének megküldték egy másik beadványt.

Ebben a kisebbségvédelmi dokumentumban, amelyben a kárpátaljai magyarság jogfosztottságát, a másodrendű állampolgárként való bánásmódot sérelmezték, összefoglalták a legégetőbb problémákat, amelyekre mielőbbi gyógymódot,

megoldást kértek. „Ezúttal egy kicsit átgondol-
tabban, a lenini nemzetiségi politika elveire való
hivatkozással. Ebben több volt az adat, körül-
tekintőbb az ideológiai alapozás. A címzett ez
alkalommal az SZKP Politikai Bizottsága, az
SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának elnöksége
volt” – emlékezett vissza Fodó Sándor.⁵²

A szerzők és a beadványt aláírók sérelmezték,
hogy Kárpátalján akadályozzák a párt lenini nem-
zetiségi politikájának, az egyenlőségnek és a ba-
rátságunk gyakorlati megvalósítását, így a SZKP
nemzetiségi politikájának lenini elvei itt nem érvé-
nyesülhetnek. Bizonyítékul említik, hogy az elmúlt
évek folyamán számos panasszal és kéréssel for-
dultak különböző állami és pártszervekhez, kér-
ve az alkotmány által biztosított jogok sorozatos
megsértésének orvoslását, a kérések, panaszok
nemcsak hogy süket fülekre találtak, hanem el-
kezdődött egy magyarellenés kampány, melynek
több áldozata is van.⁵³ Úgy vélték, a problémák
gyökere abban rejlik, hogy az alkotmány által biz-
tosított egyenlő jogok mellett nincsenek egyenlő
lehetőségek.⁵⁴ Ezután ismertették a főbb gondok-
kat, amelyekkel a helyi magyar társadalomnak
szembe kell néznie, együtt kell élnie:

- az anyanyelvi oktatás megoldatlansága;⁵⁵
- a magyar tannyelvű iskolák számára a meg-
felelő pedagóguskaderek utánpótlásának hiá-
nya, hogy a magyar nyelv és irodalom szakos
tanárokon kívül szaktanárok képzése a magyar
tannyelvű iskolák számára nem folyik, pedig az
Ungvári Állami Egyetem különböző karain ehhez
megvolna minden feltétel;⁵⁶

- nincs magyar tannyelvű szakközépiskola, ze-
neiskola és egyetlen szakközépiskolába sem le-
het magyarul felvételizni, annak ellenére, hogy itt
csaknem 100 magyar tannyelvű iskola működik⁵⁷;

- nincs megoldva a magyar irodalomtörténet
oktatása, a magyar társadalom kulturális éle-
te, nincs magyar színház vagy más hivatalos
kultúrlétesítmény;

- nincs magyar nyelvű irodalmi folyóirat és
a vidék magyar lakosságának szellemi igényét
nem tudja kielégíteni az egyetlen napilap, a Kár-
páti Igaz Szó, továbbá nincs önálló magyar ifjú-
sági és gyermekújság sem;

- a Területi Rádióstúdió magyar osztályának
napi 5-10 percnyi terjedelmű önálló adása és
a tévéstúdió heti egyszeri hírkomentárja nem
elégíti ki a szellemi igényeket;⁵⁸

- az adminisztráció ukrán nyelvű még a szín-
magyar községekben is;⁵⁹

- jogellenes, az egyenjogúság lenini elvével
összeegyeztethetetlen a helységnevek, utcane-
vek megváltoztatása, szlávosítása;⁶⁰

- hiányoznak a magyar feliratok a középü-
letekről, intézményekről és üzlethelyiségekről,
még azokban a helységekben is, ahol a magya-
rok többségben élnek;⁶¹ Stb.

A beadvány készítői szerint a felsorolt problé-
mák abból erednek, hogy nincs megfelelő magyar
képviselő, nincs olyan szerv, amely védené a
magyarok jogait, és biztosítaná az egyenlő jogok
mellett az egyenlő lehetőségeket. A párt- és álla-
mi szerveknél sincs magyar képviselő: a Területi
Pártbizottságnak és a Területi Tanács VB-nek, a
Területi Ügyészségnek egyetlen magyar nemzeti-
ségű felelős funkcionáriusa sincs. Csakúgy, mint
a párt- és tanácsi apparátusnak, a bíróságoknak,
ügyészségeknek még azokban a járásokban sem,
ahol magyarok kisebb vagy nagyobb számban, de
tömegesen élnek (ungvári, munkácsi, nagyszőlősi,
huszti és técsői járásokban).⁶²

⁵² Olasz Tímea: *Volt egyszer egy beadvány*. Fodó Sándor: „Titokban fogalmaztuk erdőben, liszteszszákon”. In: *Kárpátalja*. 2002. június 7. <https://karpataljalap.net/2002/06/07/volt-egyszer-egy-beadvany>. Letöltve: 2021. június 10.

⁵³ Beadvány a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottsága Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének. 1972. A dokumentum egy példánya a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Apáczai Csere János Könyvtárának külön gyűjteményében fellelhető (a továbbiakban 1972-es beadvány). 1–2.

⁵⁴ 1972-es beadvány. 5.

⁵⁵ 1972-es beadvány. 7.

⁵⁶ 1972-es beadvány. 10.

⁵⁷ 1972-es beadvány. 11., 14.

⁵⁸ 1972-es beadvány. 16.

⁵⁹ 1972-es beadvány. 18.

⁶⁰ 1946. július 25-én megjelent rendelet értelmében közel száz település nevét változtatták meg „*abból a célból, hogy megőrizték a meglévő elnevezések történelmi eredetét*”. Emellett az utcaneveket is megváltoztatták, elsősorban orosz hősökről nevezték el az utcákat. KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 239.

⁶¹ 1972-es beadvány. 17.

⁶² 1972-es beadvány. 5.

A tizenkilenc oldalas dokumentumot titokban fogalmazták meg több helyszínen, mint például az erdőben, a nagyszőlősi vasútállomáson, Milován Sándor raktárában, mivel a lakásokban nem mertek összegyűlni, hiszen a KGB, a *beszpeka* árgus szemekkel figyelte őket.⁶³ A véglegesített szöveget Kovács Vilmos fordította orosz nyelvre, néhány nap alatt 1660-an – Fodó szerint 2000-en – írták alá, köztük az első három helyen Kovács Vilmos, Fodó Sándor, Stumpf (S. Benedek) András.⁶⁴ A beadványt Fodó vitte Moszkvába.

A hatás most sem maradt el. A válaszreakció még határozottabb és keményebb volt, mint a 71-es beadvány esetében, főként mert amellett, hogy nem akarták, nem is tudták orvosolni a beadványban megfogalmazott kéréseket, ugyanis ebben az időszakban zajlik a társadalom homogenizálása: a szovjet nép és szovjet ember tanával, szlogenjével. A moszkvai vezetőség a probléma kivizsgálását, megoldását kiadta feladatul a helyi megyei vezető szerveknek, azaz azoknak, akik ellen leginkább a sérelmek felsorakoztatása történt, így a nyilvánvaló válaszreakció a retorzió volt.⁶⁵

Habár nem volt látványos hatása, de hosszú tárgyalásokat követően a minisztérium gyakorlatilag a beadvány minden pontjára reagált. Beszüntették az iskolák internacionalizálását, valamint könnyebb lett a magyar iskolát végzetek egyetemi felvételije. A beregszászi járási pártbizottság élére magyar ember került, Veres Gábor személyében, a megyei tanács elnökhelyettese pedig Molnár Bertalan lett. A területi filharmónia magyar nemzetiségű zenészei egy, a pártbizottság által jóváhagyott műsorról kezdtek járni a terület magyar falvait, községeit, iskoláit. A szereplőgárda folyamatosan változott, de általában magyar klasszikusokat és magyar népzenei játsszottak még a '80-as évek közepe-vége felé is.⁶⁶

A magyar értelmiségiek beadványa akkor született, amikor a Szovjetunióban felgyorsult az oroszosítás, és a nemzetiségeknek a „szovjet népbe” történő beolvasztása volt a cél. Így különösen nagy jelentőséggel bír, hogy a dokumentum nyomán a kárpátaljai magyarság beolvasztására irányuló törekvések mellett a szovjet hatalom több engedményt is tett.⁶⁷ Azonban Fodónak a tartui egyetemet is ott kellett hagynia, kazánfűtő lett, majd később a Kárpáti Igaz Szóhoz került.

A Kárpátaljai Megyei Pártbizottság a Moszkvába írt jelentéseiben azt hangsúlyozta, és a legfőbb magyarázatnak azt tartotta, hogy az SZKP Központi Bizottságához érkezett levél szerzői nacionalista szempontból elemzik a magyar kisebbség társadalmi, politikai és kulturális életét: mesterségesen hoztak létre számos problémát, és politikai színezetet adva neki, Kárpátalja teljes magyar lakosságának problémájaként ismertették azt, ráadásul minden felhozott sérelmük már rég orvosolva lett.

A hivatalos szervek válaszaiból egyértelműen látszik, hogy szerintük a kárpátaljai magyar lakosság életében nincsenek sürgős megoldást igénylő problémák. A magyar nemzetiségű lakosság, valamint a régió összes lakosa számára az alkotmányos jogok az élet minden területén teljesülnek. Tehát: semmin nem kell változtatni.

Emellett meg voltak győződve arról, hogy a kárpátaljai „*nacionalista gondolkodású*” embereket a Magyar Népköztársaság értelmiségének egyes képviselői bujtogatják. Kiss Ferenc irodalomtörténészt tartották például az egyik „*bujtogatónak*”, aki Kovács Vilmossal találkozott Kárpátalján. A levéltári jelentésben az áll, hogy Kiss Ferenc a Szovjetunióba vezető munkautja előtt az MSZMP KB titkárától, Aczél Györgytől azt az utasítást kapta, hogy mérje fel a kárpátaljai magyar lakosság problémáit, és a gyűjtsön

⁶³ Olasz Tímea: *Volt egyszer egy beadvány. Fodó Sándor: „Titokban fogalmaztuk erdőben, liszteszsákon”*. 2002. június 7. <https://karpataljalap.net/2002/06/07/volt-egyszer-egy-beadvany>. Letöltve: 2021. június 10.

⁶⁴ Fodó egykori évfolyamtársa, barátja, Gabriel Szuperfenn tagja volt a Szaharov és Szolzenicin körül csoportosuló rendszerellenes körnek. Fodó számos tiltott irodalmat kapott tőle, és ő is írt a Szuperfenn által jegyzett Rákovij korpusz (Rákos osztály) című szamizdat folyóiratba. Ezen a szalon indult el a KGB.

⁶⁵ Tóth István: Szempontok a kárpátaljai magyar nemzeti kisebbség önszerveződésének történetéhez. In: *REGIO – Kisebbségtudományi Szemle*. Szerk. Dobossy László. Bp., 1991. 2. évf. 2. sz. 140.

⁶⁶ Olasz, 2002. június 7. <https://karpataljalap.net/2002/06/07/volt-egyszer-egy-beadvany>. Letöltve: 2021. június 10.

⁶⁷ Fogalmazott Brenzovics László a 72-es beadvány 40. évfordulójára, a II. RFKMF által szervezett tudományos konferencián. <https://karpataljalap.net/2012/10/05/72-es-beadvany>. Letöltve: 2021. július 1.

információkat a Magyar Népköztársaságon kívül élő magyarok helyzetéről, mivel hamarosan napirendre kerül a határon túli kisebbség kérdésének megvitatása az MSZMP Központi Bizottságában.⁶⁸

A megyei pártbizottság mindebből megfelelő következtetéseket vont le, mégpedig, hogy a megoldás a „*magyar lakosság körében az ideológiai-nevelő és kulturális munka javítása*”.⁶⁹

A Forrás gondjai nem oldódtak meg, és a hangulat is még feszültebbé vált. Kovács Vilmos és Benedek András távozott a Kárpáti Kiadó szerkesztőségéből. Még az egyetemisták önképzőköre sem működhetett önállóan, csak az ukrán Jurij Hojda Irodalmi Stúdió magyar szekciójaként, ennek elnöke Dupka György lett, a szekció felügyeletével, irányításával a magyar tanszék docensét, Gortvay Erzsébetet bízták meg. Eleinte közösen tartották üléseiket az ukrán fiatal költőkkel és írókkal, közös író-olvasó találkozókra vettek részt, együtt szerepeltek az ungvári rádió és televízió magyar adásában.⁷⁰

A Forrás Stúdió Kárpátalján évekig nem, de Magyarországon annál többet publikáló tagjai, mint például Fodor Géza, Vári Fábán László, Zselicki József stb. csak egy évtized után térhetek vissza az irodalmi életbe.

A hetvenes évek második fele a kárpátaljai magyarság szempontjából fűlsüketítő csendben, eseménytelenül telt. A magyar szellemi kibontakozáson munkálkodó csapat szétszóródott. A József Attila Irodalmi Stúdió több költővel, íróval működött, akiknek rendszeresen jelentek meg

munkái a Kárpáti Igaz Szó Lendület és Neon című mellékleteiben.⁷¹ A '70-es évek végén azonban a Forrás Stúdió jó néhány tagja már ismét író-olvasó találkozót szervezett, ahol ismertették a valóságot.

Az 1980-as években a kárpátaljai magyarság a magyar állami televízió és rádió adásaiból tájékozódott, közép-európai időzóna szerint élt, a szovjetnél jóval nyitottabb magyarországi kulturális életet szemlélte, és egyre gyakrabban fogalmazódott meg a nemzetiségi jogok igénye.

A szovjet időszak második felében a magyar családok otthonában rendszeresen tartottak baráti és rokon összejöveteleket, ahol többek között a magyar és az egyetemes kultúra egy-egy kérdéskörével, az azokat érintő problémák felvetésével foglalkoztak. Számos elképzelésük volt – főként az értelmiségieknek – a kulturális élet, a társadalom javítására. Ekkor és ezekből alakultak meg a különböző körök és klubok – Beregszászi Irodalmi Kör (1947),⁷² Ungvári Irodalmi Kör (1951)⁷³, Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub (1984)⁷⁴, Móricz Zsigmond Irodalmi Klub (1986)⁷⁵, II. Rákóczi Ferenc Magyar Irodalmi Kör (1987)⁷⁶, Nyelvművelők és Irodalombarátok Drávai Gizella Köre (1987)⁷⁷, Kovács Vilmos Kör (1988),⁷⁸ Petőfi Sándor Anyanyelvi Művelődési Kör (1989)⁷⁹ stb., amelyek jelentős honismereti és hagyományápoló tevékenységet fejtettek ki.

Fodó Sándor és Kovács Vilmos mellett Balogh Balázs, S. Benedek András, Györke László, Vári Fábán László, Fodor Géza, Kecskés Béla, Zselicki József stb. voltak azok, akik irodalmi,

⁶⁸ KTÁL, F. 1. op. 6. delo Nr. 797. 60–61.

⁶⁹ KTÁL, F. 1. op. 6. delo Nr. 795. 11–13.

⁷⁰ Botlik–Dupka, 1991. 100.

⁷¹ Tóth, 1991. 140.

⁷² Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Bp., 2000. 290.

⁷³ Botlik József – Dupka György: Kárpátalja magyar irodalmából. Hetven év kisebbségben. 1910–1989. In: Papp Lajos (főszerk.): *Napjaink. Irodalmi és művelődési lap*. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Irodalmi és művelődési lapja. XXVIII. évf. 1989. szeptember 9. 8–10.

⁷⁴ S. Benedek, 1993. 103.

⁷⁵ Botlik–Dupka, 1991. 103.

⁷⁶ Lajos Mihály: A II. Rákóczi Ferenc Irodalmi és Művelődési Kör története a KMKSZ megalakulása előtt összefogta Munkács magyarságát. In: *Kárpátalja*. 2021. március 28., 1050. szám. <https://karpataljalap.net/2021/03/28/ii-rakoczi-ferenc-irodalmi-es-muvelodesi-kor-tortenete>. Letöltve: 2021. július 20.

⁷⁷ Dupka György: *Magyar irodalmi élet és írásbeliség Kárpátalján. Kultúrtörténeti vázlat, az írástudókat adó táj kulturális jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára*. Ungvár–Bp. 2017. 120., valamint Horváthné Somogyi Ilona: Kultúra-centrikus közösségépítés. Szemelvények a Drávai Gizella Irodalmi és Művelődési Kör történetéből. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 2011. július 23. VII. évf. 107. (1164.) sz. 5.

⁷⁸ S. Benedek, 1993. 104.

⁷⁹ Záhonyi Lóránt: Magyar szavalóverseny – Rahón. In: *Nyelvünk és kultúránk*. 2000. július–szeptember. Szerk. Beke György. Bp., 2000. 139.

kulturális és irodalomszervezői munkájukkal egy polgárjogi mozgalom kibontakozását segítették elő. Így irodalmi tetteik, tevékenységük révén elindítói lettek annak a folyamatnak, amely a nyolcvanas-kilencvenes években teljesedett ki Kárpátalján, és az itt élő kisebbség önszerveződéséhez vezetett.⁸⁰

A leírtakból látható, hogy Kárpátalján a háborút követő negyven év alatt nem jött létre magyar érdekvédelmi szervezet, így az 1989 elején megalakult Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ), mint a kárpátaljai magyarság kulturális, politikai érdekeit védő nemzetiségi társadalmi szervezet, előzmények nélkül való. Létrejöttéhez azonban adva volt a Szovjetunióban egyre mélyülő válság és a gondolati-szellemi közeg.

1989. január 21-én Ungváron megtartotta alakuló gyűlését az ukrán Sevcsenko Anyanyelvi Társaság területi szervezete. Az eseményre meghívást kapott több magyar értelmiségi, akik számára az ukrán kulturális szövetség megalakulása bizonyítékul szolgált arra, hogy az aktuális politikai helyzet lehetővé teszi a nemzetiségi alapon nyugvó társadalmi szervezet létrehozását, ráadásul pártközreműködés nélkül.

Ebből erőt merítve 1989. február 26-án Ungváron, a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság nagytermében a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megtartotta alakuló ülését. A történelmi eseményen – Kárpátalja szinte valamennyi magyarlakta településéről – mintegy 500 képviselő volt jelen, ahol egyhangúlag elfogadták a szövetség Alapítólevelét.⁸¹ A KMKSZ hatóságok általi elismerése, az Alapszabály bejegyzése újabb hosszas huzavona eredményeként 1989. június 20-án történt meg,⁸² ezt követően számos településen annak alapszervezetei is létrejöttek.

A KMKSZ jelenleg is Kárpátalja magyarságának legfontosabb, leghatékonyabb politikai szervezete. Nagy erőket fejt ki a nemzetiség kultúrájának, hagyományainak, anyanyelvének megőrzése, anyanyelvi művelődésének és oktatásának elősegítése érdekében. Továbbá meghatározó ereje a magyarság érdekképviselésének a legmagasabb politikai szinteken is, megragad minden adódó lehetőséget az itt élők boldogulásának, a terület gazdasági, kulturális fejlesztésnek érdekében.⁸³ Alakulásakor elnöke Fodó Sándor lett.

A Magyarországon 1989-ben indult pluralizálódás a határokon túl élő magyar kisebbségek kérdésében is gyökeres fordulatot jelentett. A szabad választások után a pártok szinte mindegyike állást foglalt a magyar kisebbségek kérdésében. A szabadon választott magyar parlament pedig páratlan gesztust tett: ünnepélyes megnyitására meghívta a külföldön, így a szomszédos országokban élő magyarok kiemelkedő képviselőit is. Kárpátaljáról Fodó Sándor vett részt az új országgyűlés megnyitásán.⁸⁴

Kárpátalja geopolitikai helyzete miatt a szovjet vezetők nagyon odafigyeltek erre a régióra a teljes szovjet időszakban. A terület közlekedési szempontból is stratégiai jelentőségű volt, „nyugati kapunak” számított. Ma sincs ez sokkal másképp: Ukrajna útja Európába és az Európai Unióba Kárpátalján, a nyugati kapun keresztül vezethet, vezethetne...

A sokat szenvedett, elnyomott, jogaitól megfosztott soknemzetiségű nép jó példája lehetne az emberséges, többnyelvű, multikulturális európai együttélésnek...

⁸⁰ S. Benedek, 1993. 94–103.

⁸¹ Dupka György (szerk.): *A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok. 1989–1993.* Ungvár–Bp., 1993. 118.

⁸² A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség választási platformtervezete. A dokumentum a Krúzsely Erzsébet-emlékszoba tulajdona.

⁸³ A KMKSZ honlapja: <https://kmksz.com.ua/magunkrol/>. Letöltve: 2021. július 20.

⁸⁴ Tóth, 1991. 140.